

ADRIAN GOLDSWORTHY, *Totul despre armata romană*, traducere de LIANA STAN, Enciclopedia RAO, București, 2008, 224 p. + 245 ilustrații (107 color)

Adrian Keith Goldsworthy este un istoric englez, preocupat în principal de istorie romană. Acesta a studiat istoria antică și modernă la Colegiul Sf. Ioan din Oxford, terminând un doctorat în filosofie la Universitatea din Oxford în anul 1994, studiul având drept subiect istoria militară din antichitate. Printre lucrările sale nominalizăm următoarele: *The Roman Army at War. 100 B.C.-A.D. 200*, Clarendon Press, Oxford, 1996; *Roman Warfare*, Cassell, Londra, 2000; *Cannae*, Cassell, 2002; *The Complete Roman Army*, Thames&Hudson, Londra, 2003 (apărută în România cu titlul subliniat în prezentarea de față, *Totul despre armata romană*).

Lucrarea pe care o vom prezenta mai departe, *Totul despre armata romană (The Complete Roman Army)* reliefează majoritatea aspectelor privind armata romană, de la primele informații din timpul Republicii, până la transformările suferite în antichitatea târzie. Astfel, cartea este împărțită în cinci capitole consistente, conținând o scurtă introducere în istoria romană, o cronologie a războaielor purtate de armata republicană și cea imperială și o hartă cu expansiunea Imperiului Roman (p. 6–15). Într-o scurtă *Introducere*, autorul reliefează câteva noțiuni despre istoria romană, din perioada regalității până la sfârșitul Imperiului Roman Occidental (p. 6–7), dar și câteva idei despre evoluția armatei romane, de la miliția republicană la armata antichității târzii (p. 7–8). Totodată, Adrian Goldsworthy evidențiază sursele utilizate pentru studiul de față (p. 8–17), dar constată precaritatea și subiectivitatea izvoarelor respective (p. 17).

Primul capitol, intitulat *Armata republicană* (p. 20–43; această diviziune a lucrării conține subcapitolele: *Originile armatei romane; Legiunea „polybiană”;* *Marina romană de război și Miliția romană: triumfuri și declin*) reflectă câteva observații pertinente privind formarea armatei de cetățeni a Republicii romane și drumul acesteia spre armata profesionistă din timpul Imperiului. Câteva observații prezente în capitolul de față reflectă originile armatei romane, de la hopliții și falanga de factură greacă (p. 24–25), până la miliția cetățenilor descrisă de Polybius în secolul al II-lea a. Chr. (p. 26–33). Descrierea succintă a acestei perioade referitoare la armata romană include tactici de luptă, împărțirea pe unități și reliefașul echipamentului legionarilor și auxiliarilor romani. Totodată, Adrian Goldsworthy subliniază câteva aspecte (utilizând, din abundență, descrieri și imagini) privind flota militară din timpul Republicii (p. 34–42).

A doua diviziune a lucrării de față, denumită *Armata profesionistă* (p. 46–73; subcapitolele aferente: *Armata romană după Marius; Armata principatului; Ofițerii din ordinul senatorial în perioada principatului; Ofițerii din ordinul ecvestru în perioada principatului; Alți ofițeri: centurioni și gradele inferioare*), reflectă observații, descrieri, prezentarea surselor epigrafice, iconografice și reconstituiri ale armatei romane din timpul celor trei secole ale Principatului (I–III p. Chr.). În cadrul acestui capitol, autorul reliefează transformările suferite de armata romană la sfârșitul Republicii și formarea unităților profesionale de la începutul Principatului (p. 46–49). Goldsworthy realizează descrieri detaliate ale unităților militare romane regulate (legiunile) sau auxiliare (cohortele și alele), dar prezintă și o listă cu legiunile Principatului (denumire, momentul formării acestora, data demobilizării și note adiacente), reconstituiri de bătălii și multiple imagini anexate textului (p. 50–59). De asemenea, lucrarea relevă câteva idei despre ofițerii romani, cariera acestora, originea senatorială sau ecvestră și alte observații privind ierarhia militară romană, alături de exemple iconografice (basoreliefuri) și epigrafice (p. 60–73).

Capitolul al treilea, *Viața unui soldat roman* (p. 76–161, alături de subdiviziunile: *Înrolarea în armata romană; Viața cotidiană; Recompensele; Viața extramilitară; Religia; După demobilizare; Echipamentul; Îndatoriri pe timp de pace și Frontierele*), cel mai consistent din întregul studiu, conturează, prin intermediul unui întreg ansamblu de surse epigrafice, numismatice, literare, iconografice, aspectele private ale vieții soldaților romani. În cadrul acestei diviziuni a studiului, autorul prezintă câteva noțiuni despre formele de înrolare în armata romană (voluntară – *voluntarii*, mobilizare – *lecti* și înlocuitorii – *vicarii*), despre sursele credibile sau mai puțin credibile privind condițiile de recrutare, despre sistemul de recrutare și originea etnică a militarilor, dar și despre formele de instrucție (p. 76–81). Totodată, Adrian Goldsworthy conturează câteva observații (alături de exemple și multe imagini) privind viața cotidiană a soldatului roman, inclusiv din punct de vedere al instrucției, al vieții sociale, religioase și construcțiile militare (fortărețe, forturi, cazărmi) în care rezidau aceștia (p. 82–93). Într-un subcapitol distinct, lucrarea subliniază, alături de detalii consistente (surse epigrafice și papirologice), câteva aspecte privind recompensele bănești (solda și donative), decorațiile și alte avantaje

materiale primite de soldații romani (p. 94–101). De asemenea, autorul se mai preocupă de viața extra-militară (căsătorii, statut social, metode de recreere), rolul religiei în cadrul structurii armatei romane (p. 102–113), viața soldaților după mobilizare (prezentarea celor trei forme de lăsare la vatră: *missio causaria*, *missio ignominiosa* și *honestia missio*), echipamentul purtat de legionari și auxiliari (cu multiple imagini și exemple de armuri, scuturi, arme, îmbrăcăminte etc., p. 118–141) și detalii și fotografii cu tipurile de frontiere și caracteristicile acestora din Imperiul Roman (p. 152–161).

Al patrulea capitol (*Armata la război*) reconstituie, printr-o serie de surse iconografice, imaginea armatei romane în timpul războaielor purtate cu diverse triburi sau populații în perioada Principatului (conține subcapitolele următoare: *În campanie*; *Bătălii*; *Asedii*). Adrian Goldsworthy reflectă câteva aspecte despre tipuri de războaie purtate de armata romană (contra-atacuri, război de uzură, invazii etc.), tactica de luptă aleasă, exemple de bătălii purtate de-a lungul timpului, alături de multiple imagini, basorelieful și reconstituiri de conflicte și asedii din timpul Imperiului Timpuriu (p. 162–197).

În cele din urmă, capitolul al cincilea tratează câteva aspecte și, în mod special, metamorfozele armatei romane din antichitatea târzie (*Armata în Antichitatea târzie*, p. 200–214, cu subdiviziunile: *Schimbări în armata romană și Soldații și războaiele*).

Lucrarea de față mai cuprinde un glosar de termeni militari (p. 215–216), o bibliografie destul de bogată (p. 217–218), mulțumiri (p. 219) și un indice indispensabil unui studiu de o asemenea anvergură (p. 220–224).

Cu excepția prezentării succinte ale acestui studiu destul de consistent și documentat, ne permitem să subliniem atât câteva observații pozitive, cât și câteva inadvertențe și lacune prezente în textul istoricului englez. În primul rând vom sublinia aspectele pozitive ale lucrării, după cum urmează. Adrian Goldsworthy utilizează, constant, de-a lungul lucrării multiple imagini, desene, tabele, hărți, reconstituiri de bătălii, dar și obiecte descoperite în cadrul săpăturilor arheologice, diplome militare, dar și surse iconografice (statui, busturi, colonne etc.), epigrafice, numismatice sau papirologice.

De asemenea, istoricul prezintă o listă a surselor fotografiilor prezente în text (p. 219), însă, ca un aspect negativ, nu le utilizează chiar în cadrul lucrării. Studiul realizează o descriere detaliată a formației de luptă romană, dar și echipamentul de război și viața cotidiană a soldatului roman, bazându-se pe izvoarele aferente textului. Totodată, autorul prezintă imagini cu grupuri care reconstituie vestimentația, armele, forma și stilul de luptă al armatei romane (exemplu: Ermine Street Guard, p. 68–69), acest fapt fiind important atât pentru popularizarea istoriei armatei romane, dar și pentru cunoașterea amănunțită a unităților militare romane din toate punctele de vedere. Adrian Goldsworthy subliniază, cu obiectivitate, pericolul analogiei ierarhiei armatei romane cu structurile

militare moderne sau contemporane (p. 69), istoricul recunoscând, totodată, lacunele surselor epigrafice, literare sau papirologice în cadrul observațiilor privind plata, forma sau cuantumul soldelor militarilor romani în vremea Principatului (p. 95). În același timp, lucrarea cuprinde amănunte și imagini de fortărețe în care rezidau trupele romane (p. 82–90), dar și exemple din surse papirologice despre datoria soldatului de rând în timpul serviciului pe timp de pace (de exemplu, lista de la p. 91).

Chiar dacă studiul lui Goldsworthy se dovedește cuprinzător și documentat, nu lipsesc câteva nereguli sau inadvertențe, inerente unei lucrări care se preocupă de un subiect atât de vast. Astfel, în descrierea unui basorelief de la începutul secolului al II-lea a.Chr., autorul descrie o defilare a gărzii pretoriene (p. 44–45 și p. 59), observație inexactă, garda pretoriană fiind înființată în timpul lui Augustus, la sfârșitul secolului I a.Chr. Basorelieful respectiv fie trebuia datat în secolul al II-lea p.Chr., fie erau reprezentați legionari în uniformă de paradă.

Într-o altă situație (p. 51), Adrian Goldsworthy numește legiunile I și II Adiatrix (denumire prin care sunt cunoscute în izvoarele literare și epigrafice) cu titlul de „Adiatrix” (denumire care apare și în textul original, deci nu putem învinui traducătorul pentru această greșală); în cadrul aceleiași pagini, editorul (sau traducătorul) realizează o eroare în cadrul numerotării legiunilor III/IV Flavia Felix, III/IV Macedonica și III/IV Scythica (prezentate drept III Flavia Felix, III Macedonica și III Scythica; cunoaștem acest fapt deoarece în ediția originală, din 2003, autorul utilizează corect numerotarea legiunilor respective). La aceeași pagină cunoaștem lista cu legiunile existente în timpul Principatului, dar Adrian Goldsworthy nu prezintă și provinciile unde erau cantonate acestea, aspect fiind corectat, relativ, prin semne convenționale prezente în harta de la paginile 14–15.

Totodată, istoricul nu utilizează, în cadrul textului, notele specifice privind sursele literare, epigrafice sau papirologice pe care le exemplifică (p. 76–81). Lucrarea cuprinde, într-adevăr, o bibliografie prezentă la sfârșitul acesteia, însă Adrian Goldsworthy nu intervine în text cu note bibliografice sau explicative. În aceeași notă negativă, lucrarea menționează jocurile de cavalerie auxiliară (p. 140), dar nu amintește decât pe Arrianus (lipsind nota adiacentă care să conțină fragmentul exact preluat din opera acestuia), nu și pe Frontinus cu lucrarea *Strategemata* (în care sunt oferite exemple ale modului de atac al cavaleriei) sau inscripțiile din timpul lui Hadrianus.

Într-o altă ordine de idei, autorul tinde să repete deseori unele aspecte sau idei, iar în exemplificarea fortificațiilor frontaliere romane, Goldsworthy amintește, în detaliu, doar de Zidul lui Hadrian (p. 152–161), dar vag despre celelalte modele defensive din Africa, Orient sau nordul și estul Europei. De asemenea, autorul denumește greșit pe Shapur/Sapor I, regele sasanid (numindu-l Sharpur, p. 200), Publius Septimius Geta este notat eronat cu dublu „t”, în timp ce împăratul Valerianus a

fost capturat în anul 260 a.Chr. de Sapor I, dar nu a fost executat (p. 200), ci a murit în captivitate.

În general, lucrarea lui Adrian Goldsworthy cuprinde informații concrete despre armata romană, deși deseori cu tentă de popularizare, însă se dovedește utilă pentru

istoricii novici, dar și pentru persoanele interesate de istoria, unitățile și bătăliile armatei romane din timpul Republicii și/sau Principatului.

IONUȚ ACRUDOAE